

М. А. Матвійчукаспірантка, викладачка кафедри кримінально-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»

ІОАННІКІЙ МАЛИНОВСЬКИЙ ПРО ЗАСЛАННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИЙ АСПЕКТ

Історія кримінально-виконавчого права не була предметом спеціального дослідження І. Малиновського. Вчений окремо та комплексно розглянув лише питання чинного радянського українського виправно-трудоного права кінця 20-х років ХХ ст. Але його історію він досліджував практично впродовж усієї своєї наукової діяльності якби побічно, в контексті дослідження історії кримінального та судового права.

Метою даної статті є виокремлення з наукового доробку автора та представлення зацікавленому читачеві кримінально-виконавчого зрізу інституту заслання як міри кримінального покарання в Московській державі та Російській імперії.

У Московській державі заслання як правове явище було започатковане указом 1582 р. та мало на меті очищення суспільства від «лихих людей», покарання винних, колонізацію окраїн й економічну вигоду. Засланню підлягали особи, які вчинили тяжкі злочини, учасники бунтів, військовополонені тощо. Місцями заслання були малозаселені чи взагалі не заселені місцевості, але переважно Сибір. Спочатку становище засланців мало відрізнялося від становища корінних жителів. Засланці несли службу, займалися сільським господарством тощо. У ХVІІ ст. характер заслання і його відбування змінилися мало, лише поширилися. А у ХVІІІ ст. уряд став дивитися на засланців як на дармову робочу силу, яка би піднімала економіку та сільське господарство далеких околиць, а заодно й продовжила їх колонізацію, а тому запровадив каторжні роботи: заслані перебували в каторжних тюрмах, а працювали на дармових каторжних роботах з будівництва фортець, портів, доріг, у копальнях тощо. Заслання й каторга були довічними. Каторжани поділялися на категорії залежно від своїх навиків і виду робіт, до яких вони залучалися. Із закінченням певного строку й за хорошої поведінки каторжні могли бути звільнені, але залишалися на проживання в місцях заслання. У ХІХ ст., окрім заслання на каторгу, в Російській імперії мало місце заслання на поселення, на проживання та на оселення. Заслання на поселення поділялося на заслання в місця віддалені та місця не досить віддалені. Обидва місця заслання знаходилися в Східному Сибіру. Через 10 років ця категорія засланців могла вибирати собі місце проживання на всіх просторах Сибіру. Заслання на життя також було засланням у Сибір, але також в окремі європейські губернії. Засланні на проживання самі вибирали собі спосіб життя, але перебували певний час під наглядом поліції, обмежувалися у виборчих та деяких інших правах. Засланню на оселення підлягали лише злочинці-бродяги, також у Сибір, де впродовж півтора років залучались до громадських робіт.

З економічної, соціальної, морально-етичної та правової точок зору заслання було явищем негативним.

Ключові слова: етап, заслання, каторга, тюрма, Сибір.

Постановка проблеми. Історія кримінально-виконавчого права вітчизняною наукою кримінально-виконавчого права, а також наукою історії права України, на відміну, наприклад, від історії права державного, цивільного, кримінального та судового (процесуального), досліджена, м'яко кажучи, недостатньо. Сказане стосується також окремих кримінально-виконавчих інститутів, і вислання в їх числі. Між тим це невід'ємна складова частина історії

права України та історії України загалом. Тому є нагальна потреба в заповненні вказаної наукової прогалини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що засланням як кримінально-правовому та кримінально-виконавчому явищу, незважаючи на його досить тривале і широке застосування в Московській державі та в Російській імперії, тривалий час уваги практично не приділяла й російська правова

наука. Лише після виходу у світ у 1862 р. роману Ф. Достоєвського «Записки з мертвого дому» [1], в якому класик російської літератури, а в даному випадку ще й бувший в'язень Омської каторжної тюрми, описав жахливе становище в Росії в'язнів-каторжан, до цієї проблеми була звернена увага і громадськості, й наукового товариства. Одним із перших наукових дослідників цього явища був С. Максимов [2; 3; 4]. Управління засланням у кримінальному, процесуальному, історичному та порівняльному аспектах досліджував І. Фойницький [5; 6]. Історичний аспект російського заслання цікавив також Н. Сергієвського [7]. А після виходу художнього твору А. Чехова «Острів Сахалін» [8], написаного автором за результатами відвідування місць каторжних робіт на о. Сахалін, який викликав значний суспільний резонанс, про заслання та проти заслання і каторги в Росії було видано цілу низку наукових робіт, в яких ці явища всебічно описувались, а з морально-етичної, економічної та правової точок зору обґрунтовувалась необхідність їх скасування як таких [9; 10; 11].

На цій же хвилі у 1900 р. опублікував свою наукову працю «Заслання в Сибір», основану на відповідному нормативному матеріалі, результатах досліджень попередників та на власних спостереженнях, й І. Малиновський, оскільки в цей час проживав у місці заслання в Томську та працював професором Томського університету. Метою цього дослідження автор указав «вирішення питання про історичну долю заслання в минулому і про її значення в теперішньому». Але в ній, окрім інших питань заслання та каторги, автор висвітлив і кримінально-виконавчий їх аспект [12]. Крім того, покаранню у виді заслання в Росії та його виконанню І. Малиновський приділяв увагу й у пізніших своїх роботах [13; 14].

Метою статті є виокремлення з наукового доробку автора та представлення зацікавленому читачеві кримінально-виконавчого зрізу інституту заслання як виду кримінального покарання в Московській державі та Російській імперії.

Виклад основного матеріалу. Отже, заслання як кримінальне покарання, спрямоване не свободу злочинця, зауважував учений, відоме вже в давнині. Свобода злочинця уражалася в тому смислі, що він виганявся з рідної землі, з держави. В епоху Руської Правди могли піддаватися вигнанню віддані князю на «поток», а за литовської доби виганялися за межі держави «виволанці». У Московській державі таке

вигнання називалося «вибиттям із землі геть» і застосовувалося спочатку з метою звільнення суспільства від «лихих людей». Коли кордони Московської держави розширилися, і виявилось багато окраїн малозаселених або зовсім не заселених, держава перестала виганяти злочинців – вона почала засилати їх на окраїни для того, щоби позбавитися «лихих людей», з одного боку, та заселити окраїни, з іншого боку. Так, у другій половині XVI ст. у Московській державі з'явилося заслання як покарання, яке полягало в тому, що особу засилали в певне місце для відбування там покарання з одночасним позбавленням її права вільно міняти місце проживання [12, с. 8–9; 13, с. 510–511].

Першим законом, в якому згадувалося про заслання, був указ 1582 р., згідно з яким заслали в окраїнні міста Севськ, Курськ та інші наклепників [15, с. 251–253]. При цьому заслання було не самостійним покаранням, а лише додатком до іншого покарання, до так званої торгової страти, тобто покарання батогом; викриті в наклепі піддавалися покаранню батогом і потім засилалися в окраїнні міста, де призначалися на службу в козаки. Після указу 1582 р. і до Уложення царя Олексія Михайловича 1649 р. [16] законодавчі пам'ятки про заслання мовчать. Уложення ж визначало заслання в 11 випадках – для злодіїв, шахраїв, розбійників тощо. Але ці випадки давали велике число засланих [12, с. 10].

Після 1649 р. і до кінця XVII ст. з'являється низка указів, які все збільшують і збільшують випадки заслання. Але крім заслання звичайних злочинців згідно із законом, у Московській державі широко практикувалось заслання політичних злочинців. Так, ще в 1593 р. з приводу вбивства царевича Дмитра в Сибір були заслани всі жителі міста Углича, які побудували і населили «перше Пелимське місто»; заслано було багато осіб, замішаних у Псковському бунті 1650 р.; заслани були учасники Разінського бунту та ін. Заслання практикувалось також щодо військовополонених. Засланню підлягали й особи опальні, тобто ті, що накликали на себе гнів Государя. Підлягали засланню іноземці, які після закінчення служби в Московській державі бажали повернутися на свою батьківщину. Засилалися розкольників, «гулящі люди» тощо.

Заслання в Московській державі здебільшого застосовувалося не як основне покарання, а як додаткове або як заміна іншого, більш тяжкого. Наприклад, за першу крадіжку (татьбу) згідно з Уложенням 1549 р. призначалося покарання бити батогом, відрізати ліве ухо і посадити

в тюрму на 2 роки, а вже після відбуття цих покарань відправити в заслання. Згідно з указами 1679 і 1680 рр. наказано було заслати в Сибір усіх злочинців-зłodіїв, які згідно з попередніми указами підлягали відняттю рук, ніг і двох пальців. У судових вироках того часу часто зустрічається така формула: «заслуговує смертної кари, і Великий Государ пожалів – велів живіт дати – замість смерті послати в заслання». Крім подібного роду одиничних випадків, у XVII ст. були видані два укази про заміну взагалі смертної кари засланням. Зокрема, згідно з указом від 1653 р. усі зłodії та розбійники, які були засуджені до смертної кари і відбували покарання в тюрмі, підлягали засланням. А згідно з указом від 1691 р. у заслання були відправлені абсолютно всі засуджені до смертної кари злочинці [17, с. 346].

Місцями заслання в XVII ст. були Архангельськ, Холмогори, Устюг, Пермь, Уфа, Казань, Азов, Таганрог, але переважно – Сибір. Заслані в Сибір поділялися на розряди: одні засилялися «на службу», інші – «в посад», ще інші – «на рілля» («на пашню» – рос.). Заслані «на службу» записувались у діти боярські, дворяни, козаки, стрільці та інші розряди служилих людей – по воєнному та по цивільному відомствах. Заслані цієї категорії поповнювали контингент служилих людей на окраїнах, де цей контингент виявлявся недостатнім. Заслані, приписані на місці заслання до служби, підпорядковувалися загальному порядку державної служби нарівні з іншими служилими людьми: вони отримували жалування «хлібне» і «грошове». Заслані в «посад» приписувалися до тяглих посадських, тобто міських людей того міста, в яке вони заслані. Очевидно, вважаючи І. Малиновський, положення таких засланців нічим не відрізнялося від положення корінних міських обивателів. Заслані «на рілля» так звані «заслані рільничі селяни» мали поповнювати сільське землеробське населення Сибіру. Вони отримували від казни земельні ділянки й позику на первісне облаштування. Позика видавалась грошми або натурою – с/г знаряддями, худобою, хлібом. Вони зобов'язані були орати «на Государя» «десятинну рілля», тобто частину врожаю давати в казну.

Усі вказані види заслання переслідували одну спільну мету – державну користь, державний інтерес. Одні зобов'язані були служити особисто (служиві люди), інші – платити податі (тягли люди). Держава була зацікавлена в тому, щоб колонізувати незаселені та малозаселені

окраїни. Для цього потрібні були на окраїні й служиві, й тягли люди: люди, які несли б на окраїнах службу воєнну і цивільну; необхідні були люди, які б несли державне тягло (податі та повинності), займалися міськими промислами і землеробством. Такими людьми й були засланці, примусово переселені на окраїни держави, головним чином у Сибір. Для того щоби вказана мета була досягнена, необхідно, щоби заслання було довічним, а не тимчасовим, необхідно, щоби засланій на місці заслання не був кинутим напризволяще, а навпаки, щоб він знайшов відповідне цивільне становище та певні джерела засобів до життя; необхідна була також у числі державних установ така установа, якій доручено було б управління засланням. Усі ці умови були в наявності: заслання було довічним, заслані на місці заслання ставали служивими людьми або тяглими посадськими людьми, або рільничими селянами; за засланими слідували їхні дружини й діти; мало того, уряд приписував сибірським старожилам видавати заміж за холостих засланців своїх дочок і племінниць; справа пересування засланих була доручена одній центральній установі, так званому «Сибірському наказу».

Таким був стан заслання в XVII ст. [12, с. 10–12].

У XVIII ст. Московський уряд притримується того ж погляду на злочинця як корисну дармову для держави силу, але експлуатує цю силу вже в дещо іншій формі, а саме у формі нового покарання – заслання в каторжні роботи.

Вперше думка про каторжні роботи була подана перекладачем при московському дворі Андрієм Вінніусом у 1668 р., а реалізована у 1669 р. указом про заслання злочинців в Азов для каторжних робіт, у дослівному розумінні цього слова – гребцями на галерах [17, с. 341]. Але робота на каторгах, на галерах швидко завершилась. Каторжною стали називати всяку важку роботу. У XVIII ст. злочинців направляють на роботи з будівництва фортець, портів на балтійському та чорноморському побережжях, пізніше – на роботи в копальнях Сибіру і Забайкальської області.

Експлуатуючи працю злочинців у формі каторжних робіт, уряд у XVIII ст. продовжував досягати й колонізаційної мети, хоча й не всі спроби в цьому напрямі були успішними, як наприклад, заселення Охотська згідно з указом від 1773 р. чи заселення дороги заслання від Якутська до Охотська згідно з указом від 1783 р., бо засланці розбіглися й організу-

валися у ватаги розбійників. Причинами цих та інших невдач були невлаштованість життя і відбування покарання засланими, безладдя в управлінні засланням і широкомасштабне зловживання владою на місцях [17, с. 257–269]. Боротьба з цими явищами випала на долю М. Сперанського, призначеного в 1819 р. сибірським генерал-губернатором.

М. Сперанський склав згодом затверджені урядом «Статут про засланих» і «Статут про етапи в Сибірських губерніях» [15, с. 132–301]. Згідно з цими законами висланню підлягали лише за вироком суду. Тільки способу руху засланців до місця заслання в цих законах було присвячено біля 1000 статей. Визначалася роль губернського та повітового начальства щодо руху засланих, точно вказувався маршрут у заслання, наводилися правила для керівництва охорони, що супроводжували засланих. У Сибірі для завідування засланими створювалися «Тобольський наказ про засланих», а також Тобольська, Томська, Іркутська та Єнісейська експедиції про засланих.

Становище засланого на місці заслання згідно з цими законами залежало не лише від його винуватості, а й від його здібностей та його попередньої професії. Злочинці більш тяжкі засилалися на каторжні роботи, злочинці менш тяжкі засилалися на поселення. Робота на фабриках і заводах становила лише першу частину покарання заслано-каторжних. По завершенню строку, визначеного судовим вироком (не менше 20-ти років), заслано-каторжні звільнялися від каторжних робіт і зливалися із засланими на поселення. Заслані на поселення поділялися на 6 розрядів: «тимчасові заводські робітники», «дорожні робітники», «ремісники», «слуги», «поселенці», «нездатні». Заслані, покарані батогами, зараховувалися в розряд тимчасових заводських робітників; протягом одного року вони працювали нарівні з каторжними, а після перераховувалися в інші розряди. У розряд дорожніх робітників, що перебували у відомстві сухопутних сполучень, зараховувалися «самі кращі, здорові, міцні та молоді, переважно ті, що знають майстерності». Решта – ті, що знали ремесло – зараховувалися до третього розряду ремісників; вони поділися на ремісничі артілі. Ті, що не знали ремесла та не були здатні до сільських робіт, відносились до четвертого розряду – до цеху слуг; вони задовольняли потреби міських жителів у домашній прислузі. До п'ятого розряду, до поселенців, відносилися всі здатні до с/г робіт; вони або приписувалися

до існуючих уже сіл, або утворювали нові поселення; позики вони не отримували, але користувалися деякими пільгами з оплати податей і з відбуття повинностей. Хворі та дряхлі відносилися до розряду нездатних: вони поступали в лікарні та богодільні, облаштовані за рахунок особливого економічного поселенського капіталу. Заслані, зараховані до якогось із названих шести розрядів, перебували протягом певного строку у віданні місцевої адміністрації; після цього строку вони отримували свободу і могли жити в будь-якій сибірській губернії.

Однак і після реформ М. Сперанського практикувалося і заслання позасудове, і заслання кріпосних селян за розпорядженням поміщиків, і заслання за вироком товариств [13, с. 365]. Вказані вище закони М. Сперанського лягли в основу пізніших законів XIX ст. щодо вислання та засланців: «Уложення про покарання» [18], «Статуту про засланців» [20] тощо.

Управління засланням здійснювало Головне тюремне управління при Міністерстві юстиції. Безпосереднє розпорядження про відправлення в Сибір осіб, засуджених до заслання, належало губернським управлінням. Нагляд за рухом арештантських партій покладался на особливих інспекторів з переселення арештантів. Супроводжувала засланих арештантів особлива вартова стража.

Шлях до місця заслання, особливо до того часу, коли запрацювала залізнична колія, був важким, бо способом руху засланців був один – піший. Маршрут установлювався законом. Центральними пунктами були Москва, Казань (дорога між Москвою і Казанню носила назву Володимирки, а пересильна тюрма у Володимирі – Володимирський централ), Пермь, Тобольськ, а пізніше Тюмень. Картина цього невірного шляху завжди була однаковою: попереду заслано-каторжні в кайданах; у середині заслано-поселенці без оков на ногах, але приковані за руки до ланцюга по четверо; позаду них, такі ж приковані за руки до ланцюга, йдуть заслані на каторгу жінки, а у хвості – обов'язковий обоз із хворими і багажем, з дружинами і дітьми, які слідували на заслання за чоловіками і батьками.

Пішохідна хода тривала довго, більше року. На етапах, у пересильних тюрмах, на баржах тощо засланих неодмінно переслідувало щонайменше два лиха. Перше – грязюка, тіснота, гніль, сморід, голод і холод. Як результат – хвороби і смертність, особливо смертність з-поміж дітей: половина дітей, які слідували

за партіями засланих по дорозі до заслання, помирали. Друге лихо моральне: сварки, лайка, обмін іменами, розпушта, крадіжки – характерні риси пересильної партії. Як результат, етап ставав школою розпушти, пороку і злочинності [12, с. 47–49].

У кінцевому пункті етапу – Тюмені – засланих арештантів приймав, вів їх загальний облік і розподіляв на партії відповідно до судових вироків так званий Тюменський наказ. Заслані, розподілені цим наказом, поступали у відання сибірських губерній і областей, їхнім експедиціям по засланих. Завідування заслано-каторжними в Забайкальській області належало особливому управлінню при воєнному губернаторі Забайкальської області, а на о. Сахалін – Приамурському генерал-губернаторові, місцеве ж управління – начальнику острова.

Із середини XIX ст. законодавство знало заслання судове і заслання адміністративне. Згідно із судовими вироками визначалося заслання на каторгу, на поселення, на проживання і на оселення. Каторжні роботи призначалися на строк від 4 до 20 років, а також безстроково. Каторжники працювали в копальнях, на фабриках і заводах, на будівництві доріг, прорубці та корчуванні лісу тощо. Життя каторжників проходило виключно між каторжною роботою і каторжною тюрмою: вони виконували примусові підневільні роботи, а вільний від роботи час проводили в каторжній тюрмі.

Каторжники поділялися на розряди. Кожен каторжник поступав насамперед у розряд випробовуваних (испытуемых – рос.). Випробовувани поміщалися в тюрмах і утримувалися, за винятком короткотермінових жінок і хворих, у кайданах. За збігом строку від 1 року до 8 років випробовувани могли перейти в розряд таких, що виправляються. Таке перерахування залежало від поведінки каторжника: перераховувалися ті, які проявляли покору, трудолюбство, і які подавали надію на перевиховання. Ті, що виправлялися, користувалися деякими пільгами: залучалися до більш легких робіт, звільнялися від кайданів, на роботи відправлялись без конвою, користувалися більшою кількістю неробочих днів тощо.

Зі збігом строку від 1 року до 3 років ті, що виправлялися, могли отримати право проживати не в тюрмі, побудувати собі будинок на належній заводу землі, могли укласти шлюб. Наостанок, після збігу визначеного вироком строку, каторжних повністю звільняли від каторжних робіт і переводили на поселення

в найбільш віддалені місця Сибіру або залишали в місцевості, що знаходилася поблизу каторжних робіт.

Другий вид заслання – заслання на поселення в місця віддалені та в місця не настільки віддалені. Усі вони знаходилися в Східному Сибірі. Ті з засуджених до вислання на поселення, які до суду вилучені були від тілесного покарання, прямо засилялися в Східний Сибір. Ті, які від тілесних покарань не були вилучені, підлягали примусовим роботам на заводах протягом 4-х років, а після цього також засилялися в Східний Сибір. Здатні до сільських робіт поселялись у селах, нездатні до сільських робіт могли під наглядом поліції жити в містах, займаючись ремеслами або наймаючись у прислугу. Протягом перших 10-ти років заслані поселенці користувалися пільгами з оплати податей, а зі збігом 10-ти років вони могли приписуватися до селянських товариств на просторах майже всього Сибіру, за винятком окремих областей.

Третій вид заслання – заслання на проживання в Сибір і у віддалені європейські губернії. Заслання на проживання в Сибір своєю чергою поділялася на заслання в Західний Сибір – у губернії Тобольську і Томську, і заслання в Східний Сибір – у губернії Іркутську і Єнісейську. Заслані на життя зобов'язані були на місці заслання вибрати рід життя, приписатися до міщанського або селянського товариства. Вони перебували під наглядом поліції, не могли брати участь у виборах, не могли отримувати свідоцтв гільдій, що давали звання купця, проте 3 роки користувалися пільгами з оплати податей.

Четвертий вид судового заслання – заслання на оселення. Цьому виду заслання підлягав один вид злочинців – бродяги. Заслані в Сибір, вони півтора року перебували у віданні експедиції із засланих, із залученням до громадських робіт. Після закінчення цього строку вони могли вибрати собі рід життя на тих же підставах, що й заслані поселенці [12, с. 21–24].

Висновки і пропозиції. В усіх своїх роботах про заслання І. Малиновський з економічної, соціальної, моральної, правової точок зору обґрунтовував шкідливість заслання як кримінального (та й адміністративного) покарання і його реалізації на практиці та рішуче виступав за скасування [12, с. 47–87; 13, с. 365–366]. Але в Російській імперії воно скасоване не було. А в Україні скасування заслання як кримінального покарання відбулося лише у 1992 р.

Список використаної літератури:

1. Достоевский Ф.М. Записки изъ мертвого дома. Санкт-Петербургъ : Въ типографіи Эдуарда Праца, 1862. Часть первая. 151 с.
2. Максимов С. Ссылные и тюрьмы. Санкт-Петербургъ : В Типографіи морского министерства, 1862. Томъ I: Несчастные. 380 с.
3. Максимов С. Сибирь и каторга. Санкт-Петербургъ : Типографія А. Треншала, 1880. Часть вторая: Виновные и обвиненные. 182 с.
4. Максимов С. Сибирь и каторга. Санкт-Петербургъ : Типографія А. Треншала, 1891. Часть третья: Политическіе и государственные преступники. 404 с.
5. Фойницкий И.Я. Управление ссылки. С-Петербургъ : Тип. В. Безобразова и К, 1880. 103 с.
6. Фойницкий И.Я. Ученіе о наказаніи въ связи съ тюремоведеніем. С-Петербургъ : Типографія Министерства путей сообщенія (А. Бенке), 1889. 504.
7. Сергеевский Н.Д. О ссылке въ древней Россіи: речъ въ годовомъ собраніи СПб Юридическаго общества 8 марта 1887 года. С-Петербургъ, 1887. 66 с.
8. Чеховъ Антонъ. Островъ Сахалинъ (изъ путевыхъ записок). Москва : Изданіе редакціи журнала «Русская мысль» ; Типолит. Высочайше утв. Т-ва И. Р. Кушнерова и К, 1895. 264 с.
9. Дриль Д. Ссылка и каторга во Франціи и Россіи: (изъ личныхъ наблюденій во время поездки въ Новую Каледонію, на о. Сахалинъ, в Приамурский край и Сибирь). С-Петербургъ : Типографія Правительствующаго сената, 1889. 188 с.
10. Соломон С. Ссылка в Сибирь: очеркъ ея исторіи и современнаго положенія. С-Петербургъ : Типографія С-Петербургской тюрьмы, 1900. 394 с.
11. Дж. Кеннан. Сибирь и ссылка. В двухъ частяхъ ; Переводъ с англійскаго. С-Петербургъ : Изданіе В. Врублевскаго, 1906. 457 с.
12. Малиновскій І. Ссылка в Сибирь. Публичная лекція, читанная въ Томске въ ноябрѣ 1889 года. Томскъ : Паровая-литографія П.И. Маркушина, 1900. 90 с.
13. Малиновскій І. Лекціи по исторіи русскаго права. Издательство кооперативнаго т-ва «Единеніе» въ Ростове на Дону, 1918. 488 с.
14. Малиновскій О.О. Радянські виправчо-трудоустанови порівнюючи з буржуазними тюрмами. *Збірник Соціально-Економічного Відділу Всеукраїнської Академії Наук*. Київ, 1928. № 16. 206 с.
15. Камалова Т.Г. Хрестоматія по курсу «Исторія отечественнаго государства и права». Челябинск : Полигро-Мастер, 2007. 521 с.
16. Соборное уложеніе царя Алексея Михайловича 1649 года. Москва : Печатная А.И. Снигиревой, 1907. 99 с.
17. История государства и права Россіи. Московское государство (XIV–XVII вв.) : Хрестоматія. Москва : Юнити, 2019. 599 с.
18. Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. Санкт-Петербургъ : В типографіи Второго Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1845. 992 с.
19. Уставъ о ссылныхъ / Сводъ законовъ Россійской имперіи. Санкт-Петербургъ, 1857. Т. 14. Тетрадь 5. 122 с.

Matviichuk M. A. Ioannikii Malynovskiy on exile: a penal aspect

The history of penal law was not the subject of a special research of I. Malynovskiy. The scholar considered the question of the Soviet Ukrainian corrective labour law in force in the end of the 1920s separately and as a whole. However, its history was under his research almost during his entire academic activity within the context of criminal and judicial law.

This article aims to single out exile in terms of the penal aspect as criminal punishment in the Moscow state and Russian empire based on the author's academic works.

In the Moscow state, exile as a legal phenomenon originates from 1582 decree when it was established in order to cleanse society from 'evil people', to punish the guilty, to colonize the outskirts and to gain financial benefit. Persons who committed felonies, rebels, prisoners of war could be sentenced to exile. The exile destinations were slightly settled or absolutely unpeopled locations, but predominantly Siberia. At first, expatriates' condition did not differ much from the condition of indigenous people: expatriates soldiered, dealt with agriculture, etc. In the 17th century, exile nature and its service did not change much, it expanded. Government started considering expatriates as a free workforce that could boost economy and agriculture of remote suburbs simultaneously continuing their colonization. Thus, hard labor in exile was established: expatriates served their sentences in convict prisons and worked for free constructing fortresses, ports, roads, mineries, etc. Exile and hard labor were life sentences. Hard labor workers were divided into categories with dependence on their skills and work type. In the event of term expiration or good behavior, hard labor workers could be liberated, but stayed at the places of their exile. In the 19th century, apart from hard labor exile, there were exiles for settlement and residence in the Russian empire. Exile for

settlement was divided into remote and non-remote destinations, both of which were located in the Eastern Siberia. This category of the exiled could choose the place to reside throughout Siberia during ten years. Life exile was also to Siberia as well as to separate European governorates. Those who were exiled for life chose their way of living by themselves, but were observed by police, limited in their election and some other rights. Exile for settlement embraced merely vagabond criminals who were sent to Siberia where they were placed on the community services orders.

Exile was a negative phenomenon from economic, social, moral, ethical and legal perspectives.

Key words: *stage, exile, hard labor in exile, prison, Siberia.*